

თამარ ცაგარელი,
საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და
კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სახელოვნებო მეცნიერებების, მედიისა და მენეჯმენტის
ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი, თეატროლოგი

სათეატრო ხელოვნების თეორიის ევოლუცია (ზოგადი მიმოხილვა)

*საკვანძო სიტყვები: თეატრი, ისტორია, კრიტიკა, თეორია,
მეცნიერება*

სათეატრო ხელოვნების საუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე სასცენო შემოქმედებამ არაერთგზის განიცადა ფერისცვალება. მხედველობაში მაქვს არა მხოლოდ წმინდა ხელოვნებისეული ცვლილებები, არამედ სათეატრო საქმისწარმოების პროცესიც. მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა ეპოქის თეატრი სხვადასხვაგვარად წყვეტდა აღნიშნულ პრობლემებს, რამდენიმე საერთო ნიშანი მაინც განსაკუთრებულად გამოიკვეთა:

1. თეატრი, როგორც საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტი, ყოველთვის იყო მმართველი რგოლის ყურადღების ცენტრში, როგორც სოციალურ გემოქმედების უნივერსალური საშუალება;
2. თეატრი ეხმიანებოდა რა ეპოქის სულისკვეთებას, ასრულებდა რა მმართველი ელიტის დაკვეთას, ითვალისწინებდა საზოგადოების მოთხოვნასაც და ცდილობდა, უმეტესად, ალევორიული მინიშნებით წარმოეჩინა უმთავრესი იდეები, მნიშვნელოვანი პრობლემები და მაყურებელზე აქტიური ზემოქმედებით ეთანამშრომლა სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესში;
3. მორალურ იდეათა, ესთეტიკათა, ფილოსოფიურ-მსოფლმხედველობითსა თუ აქტუალურ პრობლემათა სასცენო ადაპტაციასთან ერთად, ხვეწდა გამომსახველობით ფორმებს და აგნებდა წამყვან ტენდენციათა შესაბამის საშუალებებს, ამით კი, განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე წყვეტდა შემოქმედებითსა თუ ადმინისტრაციულ-ფინანსურ და ტექნიკურ საკითხებს.

მსოფლიო სათეატრო ხელოვნება, როგორც ერთიანი და შენაკადური სისტემით არსებული მოვლენა, განვითარების კანონთა თანახმად, „მარტივი“ ფორმებით დაწყებული, თანამედროვე კონცეპტუალური რეჟისორული თეატრის მიგნებათა ჩათვლით, ერთი სახეობის სასცენო შემოქმედებიდან „გადადიოდა“ უფრო რთულ ფაზაში, და მიუხედავად თეატრალური ხელოვნების ეფემერული ბუნებისა, მისი არქექტიპული სამყაროს თაობაზე კი, გარკვეული ინფორმაციაა შემორჩენილი. ამ მასალის წყალობით კი, შესაძლებელია ვიმსჯელოთ თეატრის გენეზისის იმ სახეობაზე, რომლის შემწეობითაც უკვე ორ ათასწლეულზე მეტია, რაც მსოფლიო პროფესიული თეატრი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ცივილიზაციის განვითარებაში.

თუკი თეატრის ისტორიას განვიხილავთ ეპოქების მიხედვით, იგივე სვლა შესაძლებელია გამოვიყენოთ თეატრზე შექმნილი სამეცნიერო ლიტერატურის და მასზე გამოთქმული აზრების შესწავლის დროსაც.

ამიტომაც, სათეატრო აზრის ევოლუციის მთელი პერიოდი, ანტიკური ეპოქიდან პოსტმოდერნულ ეპოქამდე – განვიხილოთ, როგორც გარკვეული დროის მონაპოვარი, რომელიც ასახავს პერიოდის დინების პროცესს.

ამგვარად, სათეატრო აზრის კვლევისას, რომელიც გამოხატულია სათეატრო ლიტერატურაში, შესაძლებელია გამოვიყენოთ ქრონოლოგიური დანაწევრების სახით, რომელიც მეცნიერულ მიმოცევაში დიდი ხანია დამკვიდრდა:

- I. ანტიკური, ძველი აღმოსავლეთი;
- II. შუა საუკუნეები;
- III. აღორძინება;
- IV. განათლების ეპოქა;
- V. ახალი ეპოქა;
- VI. მოდერნული, სტრუქტურალიზმის, პოსტსტრუქტურალიზმის, პოსტმოდერნული ეპოქების სათეატრო ლიტერატურის ნიმუშები.

ნაშრომები, რომლებშიც განხილულია სათეატრო ხელოვნება, შესაძლებლად მიგვაჩნია შევისწავლოთ ამ ქრონოლოგიის მიხედვით. ვინაიდან, აღნიშნული პრობლემების კვლევა-ძიება, უნდა დაიწყოს ანტიკური ეპოქიდან, რის საშუალებასაც თავად თეატრის ისტორია გვაძლევს. „შუა საუკუნეებში მოხდა სათეატრო

ხელოვნების დიფერენციაცია, შეიქმნა სამი სათეატრო სანახაობითი კულტურა (სამოედნო თეატრი, საკარო თეატრი და საეკლესიო სანახაობა) და ჟანრებიც¹. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში აქცენტი გადატანილი იყო იმ ეპოქისათვის დამახასიათებელ სათეატრო ესთეტიკაზე, ნაწილობრივ მაინც, გამოიკვეთა ანტიკურ სანახაობათა კულტურის რამდენიმე ასპექტი, რომლთა უგულვებელყოფა სათეატრო ამრის ანალიზის დროს შეუძლებელია. ეს იყო რიტუალი. მედიევსტიკის თეატრი, მისი გამომსახველობითი ფორმებით, პირველ რიგში, სწორედ რომ რიტუალით ახდენდა გავლენას შუა საუკუნეების საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ამისდა მიხედვით ჩამოყალიბდა სათეატრო ლიტერატურის სახეობაც. ხოლო, აღორძინების ეპოქამ, თუ გავითვალისწინებთ, თუნდაც, ტერმინს, სრულიად ახალ საფეხურზე აიყვანა სასცენო ხელოვნება, გამოიყენა და შეისწავლა რა ანტიკური ეპოქის მიღწევები. შემდგომ კი, სათეატრო სასიცოცხლო სივრცემ თვისებრივი ცვლილება განიცადა, შესაბამისად, სათეატრო კვლევებმაც. ამიტომაც შესაძლებლად მიმაჩნია აღნიშნული თემა – „სათეატრო ამრის ევოლუცია“ – რომელიც ჩემი მრავალწლიანი კვლევის ობიექტია, მხოლოდ სამი ეპოქის სათეატრო ამრის ანალიზს (ანტიკური, ძველი აღმოსავლეთი, შუა საუკუნეები და იტალიის რენესანსის ეპოქის ჩათვლით) დაეყრდნოს, სადაც გარკვეულ კანონზომიერებათა ჩამოყალიბებით ხდება მისი შესწავლა. თუნდაც იმ მიზეზით, რომ შემდგომ იწყება თვისებრივი ცვლილება თავად სასცენო შემოქმედებებისა და შესაბამისად, სათეატრო კვლევაც თვისებრივ ტრანსფორმაციას განიცდის.

როგორც ცნობილია, ტერმინი თეატრის მეცნიერება მაქს ჰერმანმა შემოიღო და დაამკვიდრა სამეცნიერო თუ პრაქტიკულ დისციპლინაში. მოდერნულმა თეატრმცოდნეობამ თვისებრივად შეცვალა ამ დარგის კვლევა-ძიებათა ამოცანა, შესწავლის საგანი და მიაგნო კვლევის მეთოდსაც. შესწავლის საგნად აღიარეს სპექტაკლი და არა დრამა, ხოლო მეცნიერთა მიერ მიკვლეულ მეთოდთაგან, ჩემი აზრით, ყველაზე ოპტიმალურია მაქს ჰერმანის მიერ აღმოჩენილი „რეკონსტრუქციის პროცესი“².

თეატრის მეცნიერებას კავშირი აქვს ფოლკლორთან, რელიგია-მითოლოგიასთან, მუსიკასა და ცეკვის ისტორიასთან, პოლი-

1 Fiero, *The Humanistic, The First*, 1998, P. 20.

2 ინასარიძე, თეატრისმეტყველება, 1993, გვ. 561.

ტიკასთან, სოციოლოგიასთან, ფსიქოლოგიასთან, ესთეტიკასთან, ფილოსოფიასთან, ტექნიკასთან, არქეოლოგიასა და ფილოლოგიასთან, დავუმატებდი თანამედროვე ზუსტსა თუ ჰუმანიტარულ მეცნიერთა მიგნებებსაც. აქედან გამომდინარე, მთელი გზა, ანტიკური პერიოდიდან პოსტმოდერნულ ეპოქამდე, შესაძლებელია ორ ეტაპად განვიხილოთ:

I. სათეატრო ლიტერატურა და მასში გამოთქმული აზრი, რომელიც შეიქმნა დასაბამიდან XIX საუკუნის დასასრულისთვის;

II. მოდერნული თეატრის მეცნიერების სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის შემდგომი პერიოდი;

სათეატრო ლიტერატურამ შემოგვინახა საერთოდ სალიტერატურო აზროვნებისთვის დამახასიათებელ სახეობათა ფორმები: თეორიული განსჯანი, თეატრის ისტორიის ნარკვევები, ესეები, მოგონებები, ინტერვიუები, სოციოლოგიური გამოკვლევები, ფსიქოლოგთა მიერ სასცენო შემოქმედების კვლევა და ა.შ. თეატრმცოდნეობა, როგორც სათეატრო ხელოვნების პრიორიტეტული შემსწავლელი დარგი, XX საუკუნეში დაინტერესდა თავისი „წარმომავლობისა“ და „გენების“ მიკვლევით. ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა, რომ უმეტესად შესწავლილია ფილოსოფოსთა განსჯანი და სათეატრო კრიტიკის ნიმუშები. ეს ნაშრომები, უმეტესწილად, განიხილავენ ამა თუ იმ ქვეყნისა თუ ეპოქის გარკვეული პერიოდის, რამდენიმე წლის ან თუნდაც ნახევარი საუკუნის, თეორიასა და სათეატრო კრიტიკას. „ხელოვნების დასაწყისში იყო არა მეცნიერი, არამედ ხელოვანი“ – წერდა ოტტო ბრამი.¹ აქედან გამომდინარე, ჯერ უნდა აისახოს გზა თეატრის მხატვრულ ნაწარმოებთა წარმოშობა-განვითარებისა, რომ, მასზე დაყრდნობით, შესაძლებელი გახდეს განსაზღვრული თეორიული კანონზომიერების ჩამოყალიბება. ეს კი, თავის მხრივ, ნათელს ხდის, რომ თეატრის მხატვრულ ნაწარმოებთა წარმოშობა-განვითარების გზა, „თეატრის ისტორია თეატრის მეცნიერების შემადგენელი ნაწილია და არა პირიქით... ის არის არა მიზანი, არამედ, მხოლოდ გზა მიზნისაკენ, ერთი საშუალება. ის გვასწავლის ყველა დროისა და ხალხის თეატრს, სცენას, მსახიობის ხელოვნებას, ტექნიკას“.² ამიტომ, პირველად უნდა მოვხაზოთ, მხოლოდ მთავარ შტრიხებში, თეატრის მხატვრულ ნაწარმოებთა წარმოშობა-განვითარების გზა, რომ

¹ Brahm, Some, 2001, P. 36.

² არისტოტელე, პოეტიკა, გვ. 4.

მასზე დაყრდნობით შესაძლებელი გახდეს თეატრის კანონზომიერების თეორიული საფუძვლების ჩამოყალიბება, რამდენადაც ეს შესაძლებელია თეატრის მეცნიერების დღევანდელ დონეზე. საუკუნეთა მანძილზე სხვადასხვა ავტორი იკვლევდა დრამას, როგორც ლიტერატურის ჟანრს. აქ აღმოსაჩენია და გასავლელია სადემარკაციო ხაზი.

ის გამოკვლევები, რომლებიც შექმნილია დრამატურგიის, როგორც ლიტერატურის ერთ-ერთი ჟანრის, განსჯისა და შესწავლისათვის, ლიტერატურათმცოდნეობის განშტოებას წარმოადგენს, ხოლო დრამა, როგორც სასცენო შემოქმედების საფუძველი, როგორც გამოსახვის ფორმათა მოკარნახე მოცემულობა, თავადაა სპეციალისტთა შემეცნების ობიექტი და ამ სახის ნაშრომებიც სათეატრო ლიტერატურის ერთ-ერთი განშტოებაა. „სასცენო შემოქმედების შესწავლა, მისი ისტორიის კვლევა, ცალკეული ასპექტების გაშუქება, ძალზე გართულებულია, ვინაიდან ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში შესწავლის ობიექტის ეფემერულობა მეცნიერული კვლევა-ძიების ტრადიციული ფორმების გამოყენებას ნაკლებად ემორჩილება. თეატრის ისტორია წარმოდგენების, სპექტაკლების, სანახაობების ისტორიაა და არა დრამის ისტორია, რომელიც თეატრის ისტორიის მხოლოდ შემადგენელი ნაწილია, როგორც მსახიობის ხელოვნების, თეატრალური მხატვრობის, თეატრალური მუსიკის, თეატრალური კოსტიუმების თუ თვით თეატრის შენობების ისტორია“.¹

ყოველი სახისა და ეპოქის თეატრალურ საწყისშია მიმიკური გამოსახვა, რასაც ხშირად ერთოდა ვერბალური აქტიც. ამგვარი გამოსახვის უძველესი ფორმა კი, უნდა ვეძიოთ ადამიანის „შეუბოჭავი“ გრძნობიერებით გააზრებულ გამოსახვაში, რომელიც დასაბამიდან გვევლინება ყოველ ეპოქასა და ტომში, ხალხში, ერში. არისტოტელე იზიარებდა სამართლიან შეხედულებას, რომ „თამაში და მისწრაფება წაბადვისაკენ სულის ყველაზე უფრო ადრინდელ და ელემენტარულ აღგზნებას მიეკუთვნება“.² განვითარების ისტორიით ის უფრო ხნიერია, ვიდრე რელიგია. ამდენად, სათეატრო ლიტერატურის შესწავლა, ამ ობიექტური წინააღმდეგობის გათვალისწინების გარეშე, შეუძლებელია. ვინაიდან კვლევის ობიექტი განსაზღვრავს მისი შესწავლის საშუალებებს, ამიტომ

1 Gloria, The Humanistic, 1998. P. 22.

2 არისტოტელე, პოეტიკა, 1979. გვ. 7.

მაც სათეატრო ლიტერატურისა და მასში გამოთქმული აზრისთვის საუკუნეთა მანძილზე დამახასიათებელი ხდება სხვადასხვა სპეციალისტთა მიერ მათი კვლევისათვის ნიშანდობლივი ფორმების გამოყენება. ეს პროცესი გაგრძელდა მას შემდეგაც კი, რაც გამოიკვეთა მოდერნული თეატრმცოდნეობა და მისი კვლევის ფორმები.

შესაძლებელია სათეატრო აზრის ევოლუცია ორი ეტაპითა და სამი სახეობით განისაზღვროს. ამასთანავე, სათეატრო ლიტერატურა, რომელშიაც „ჩაქსოვილია“ ამა თუ იმ ეპოქის აზრი, შესაძლებელია, კიდევ დაიყოს შემდეგ სახეობებად: მიმოხილვა, საკუთრივ სასცენო ნიმუშების აღდგენა-ანალიზი, თეორიული განსჯანი.

ამგვარად, მოკლედ მიმოვიხილე სათეატრო ხელოვნების განვითარების გზა, რაც გახდა მიზეზი სათეატრო აზრის ევოლუციის ანალიზისა, მისი ცალკეული ნაწილების კვლევა-ძიებისა, რომელიც რამდენიმე საუკუნეს მიითვლის.

ბიბლიოგრაფია:

- არისტოტელე, პოეტიკა, სერგი დანელიას წინასიტყვაობით, თბ., გამომცემლობა „განათლება“, 1979.
- ინასარიძე კ., თეატრისმეტყველება, მიუნხენი, 1993.
- Otto Brahm. Some Words about the Theatre. Vienna. 2001. Second Edition.
- The Humanistic Tradition, Gloria K. Fiero. The First Civilization and the Classical legacy, 1998. Fiero Gloria K. The Humanistic Tradition, The First Civilization, and the Classical legacy, 1998.

Tamar Tsagareli,
Ph.D. Associated Professor, Art Sciences, Media and
Management
Faculty Shota Rustaveli Theatre and Film
Georgia State University, Tbilisi (Georgia)

EVOLUTION OF THE THEORY OF THEATER ART
(General Overview)

Abstract

Keywords: Theater, History, Criticism, Theory, Science

Works, where is illuminated the theatre problem, such as historical sources, official documents, correspondence of stage experts, reminiscences, scientific research, or reviews, could be mentioned as a viewpoint expressed in theatre art. This term is accepted and implemented in scientific circulation. Achievements of professional theatre have stipulated the kind of theatre literature, enthusiasm, and research specifics. As it has been known, scientists divided the whole process of civilization development into epochs for systemizing the mechanism intrinsic to this ordinary course. This course has also been assumed by the study of art and it could be used in the study of the theatre.

The group of scientists who revealed the aim of experts' research, subject, and research method, has explored the 25th-century professional theatre evolution period with this natural division. Consequently, theatre art has gained the kind of scientific research-investigation. The research of different aspects of theatre art became the prerogative of experts for the last quarter of the XIX century. Henceforth the theater literature has been enriched with specific research investigations of these experts (theatre experts). This time had revealed persons, who rose, developed, made universal, and dimensioned the analyses of theater art specifically. They systematized traditional forms of research and created modern theatre science with a comprehension of empirical methods. There

was segregated a group that created a base for the study of theater as a priority science of theater art learning. Max Herman's, Arthur Kutcher's, and Carl Nicen's activities, discoveries, and research achievements have created an authority to study of theatre and created this field's university study in Germany.

Thus, this work is part of this research and at the same time has finalized for promotion of this process that is typical for mentioned epochs and creates a base for a finding of certain regularity.

The study of theatre, as a prioritized learning field of theatre art, in the XXth century, has become interested in finding its „origin“ and „Genesis“. In this regard is noteworthy that, mostly are examined judgments of philosophers and examples of theatre criticism.

Those works, mostly discuss theory and theatre criticism of a certain period, several years or even half a century, of this or that epoch.

The work, which would discuss expressed opinions about theatre art from the initial stage of professional theatre including the postmodern epoch, has not been created yet. Therefore, this attempt is the first step in examining the united flow of theatre literature and the opinions expressed in it according to the epochs, its differentiation, and classification. In addition, for the first time Georgian scientific space had brought one of the literature samples of eastern theatre - Bharata-natya shastra (Sanskrit: Nāṭyaśāstra) treatise.

World theatre art, as a united and supply system exist event, according to the laws of development, starting from „simple“ forms including the findings of a modern conceptual stage director theatre, was „moving“ from one kind of stage creativity to a more difficult phase. Despite the ephemeral nature of theatre art, it has even preserved certain information about its archetype world. Thanks to this material, could be discussed the kind of theatre genesis, owing to which the world of professional theatre plays an important role in the development of civilization for more than two millenniums.

If the history of theatre has been considered according to the epochs, the same move has been used for the study of scientific literature about the theatre and opinions expressed on it.

Therefore, the entire period, from the antique to post-modern epoch, of theatre idea evolution, has been considered a finding of a certain time, reflecting the time flow process.

During the centuries-old history of theatre art, stage creativity has undergone numerous transfigurations. I mean not only the pure art changes but the theatre administration process as well. However, theatres of different epochs have solved mentioned problems differently; some common sign still particularly emerged:

1. Theatre, as a public and state institution, has always been at the center of attention of the ruling circle, as a universal means of impact on society;

2. Theatre responded to the spirit of the epoch, carried out the ruling elite's orders, was taking into account society's requirements, and tried to present, mostly in allegorical reference, the main ideas, and important problems and cooperate with the process of creating an active civil society with help of active influence on the spectators;

3. With current ideas, aesthetics, philosophical – worldview, or with the stage adaptation of actual problems, was refining expressive forms and finding appropriate means of leading trends, thus, was solving creative or administrative – financial and technical issues on the higher phase of development.

Bibliography:

- Aristotle. Poetics, with a foreword by Sergi Danelia. Tbilisi. Publishing house., „Education“ 1979.
- Inasaridze K. Theater studies, Munich. 1993.
- Otto Brahm. Some Words about the Theatre. Vienna. 2001. Second Edition. P.36.
- The Humanistic Tradition. Gloria K. Fiero. The First Civilization and the Classical legacy. 1998.. Fiero Gloria K. The Humanistic Tradition, The First Civilization, and the Classical legacy. 1998.